

SVATOMÍRA PŘADKOVÁ

K NĚKTERÝM OTÁZKÁM VLIVU RODINNÉHO PROSTŘEDÍ NA PŘÍPRAVU DÍTĚTE PRO ŠKOLU

Víceméně samostatnou problematiku, na kterou se čas od času zaměřuje výzkum, by mohlo tvořit komplexní studium chování dětí a mládeže při přechodu z jednoho typu školy na druhý. Máme zde na mysli přechody na vyšší stupně škol běžně odpovídající vyššímu věku žáků a studentů tak jak se uskutečňují v naší školské soustavě.

Tato problematika by měla ovšem mnoho stránek zajímavých pro řadu vědních oborů. Rozdíly jsou dány nepochybně i věkem školáka nebo studenta, pro pedagogy je zajímavá otázka připravenosti ve sféře vědomostí, jsou zde i problémy celkového přizpůsobení novému prostředí, které ovlivňuje nebo může ovlivňovat efekt výukový a výchovný. Při vstupu do nového, vyššího typu školy se mění prostředí, tj. kolektiv spolužáků, ale i osoby pedagogů, do jisté míry se mění i způsob činnosti odrážející se v některých zvláštnostech metod, režimu, způsobu studia. Na odborných a vysokých školách se zdůrazňuje určitá pracovní náplň, mění se i způsob spolupráce se žákem. Vedle těchto rozdílů setrvává ovšem celá řada shod, které jsou společné pro celou socialistickou školskou soustavu a které přechod usnadňují.

Dobře jsou známy některé potíže při přechodu dítěte z rodiny do určitého výchovného zařízení, ať jsou to jesle, či mateřská škola, někdy ještě i první třída národní školy.¹ U starších žáků se tomuto období přechodu nevěnuje taková pozornost, i když jisté problémy jsou známy i zde a reaguje na ně jak školská praxe, tak některé práce teoretické.²

Všechny tyto otázky mohou být zajímavé pro pedagogy či psychology, ale také pro sociology výchovy. Obecně však jejich propracovávání a na jeho teoretickém základě i úprava činnosti jednotlivých stupňů škol vůči sobě navzájem, by měly přispět k lepšímu efektu výchovy a výuky i k lepší vnitřní integrovanosti dítěte (žáka) v tomto období.

¹ Strnad S., *Popis adaptace jednoho dítěte na jesle*, Předškolná výchova, č. 1, roč. XXVI (1971), s. 10.

² Gailla, Doležal, *K otázce přechodu ze střední školy na vysokou*, SPN, Praha 1957.

Tuto problematiku lze zkoumat mnoha metodami od dlouhodobého pozorování až po metodu dotazníkovou a na problematiku přechodu se lze dotazovat z mnoha bodů zájmu.

Tak zpravidla a především (i když to není problém prvního řádu) bývá zájem soustřeďován na otázky odborné (výukové, vzdělanostní) přípravy dítěte. To je způsobováno, jak se nám zdá, bohužel tím, že rodiče i škola se zajímají zpravidla o výkaz prospěchu a především podle něj hodnotí dítě i jeho přizpůsobení novým podmínkám. Tato problematika je sama o sobě značně složitá a ovlivněná vedle faktorů osobnosti dítěte také prostředím rodinným, úrovní předchozí školy a v neposlední řadě i charakteristikami místa bydliště (možnosti kulturního vyžití, využití vzdělání mimo školu atd.), které zpravidla zvýhodňuje městské děti.

Vedle toho je zde otázka, která by se dala nazvat spíše ze školského hlediska jakousi výchovnou připraveností a která je jednak závažná z celospolečenského hlediska (problematika komunistické výchovy), jednak zahrnuje vedle řady charakteristik „školního chování“ a chování v kolektivu i projevy a vlastnosti, které ukazují na celkový stav, vyspělost a připravenost osobnosti dítěte v těchto otázkách, tj. vlastně otázkách společenského začleňování do nového prostředí (socializace, adjustovanosti na společenské vztahy³).

Že toto přizpůsobení novému školnímu prostředí v naprosté většině probíhá organicky, je způsobeno zřejmě tím, že škola a její jednotlivé stupně zachovávají určité společenské struktury, na které bylo dítě navyklé už dříve. (Rovina určitých povinností, rovina určité hierarchie starší — mladší, která existuje v rodině na úrovni rodiče — děti, případně dospělí členové rodiny — děti, rovina kolektivu stejně starých, tj. v rodině sourozenci atd.) Vedle těchto nejobecnějších schémat, které setrvávají, však nastupuje řada situací nových. (Zde by bylo např. velmi zajímavé zjišťovat, nakolik se přenáší vztah dítěte k rodiči na vztah dítěte k pedagogovi, vztah dítěte k sourozencům na jeho vztah ke spolužákům atd.) A právě tyto nové situace mohou vyvolávat určité problémy. (Např. neadekvátní výchova v rodině a přechod do mateřské školy, neadekvátní režim v mateřské škole a přechod do 1. třídy, dítě jedináček a problémy jeho začlenění do kolektivu atd.)

Zhruba k této problematice byl také zaměřen výzkum znaků připravenosti dítěte z mateřské školy na školu národní, který zadal ke zpracování laboratoři sociologického výzkumu FF UJEP Výzkumný ústav pedagogický v Praze.

Zadavatel (VÚP) provedl dvoustupňový kombinovaný výběr, který postihl 258 hodnocených dětí navštěvujících mateřské školy v Českých zemích. Informace byly sebrány formou standardizovaných dotazníků, které vyplňovaly učitelky mateřských škol a rodiče dětí, které byly vybrány. Výzkum byl zahájen zadavatelem a laboratoři sociologického výzkumu její převzala ve stadiu vyplněných dotazníků v únoru 1972. Úkol byl ukončen v září téhož roku, přičemž zpracování informací bylo provedeno na počítači SAAB v Laboratoři počítačích strojů VUT. Výsledky byly shrnuty

³ Marko Július, *Vpravovanie sa dieťaťa do školského prostredia*, SPN, Bratislava 1971, s. 15.

do závěrečné zprávy o 211 stranách (mimo příloh) a jsou majetkem sponzora.⁴

V situaci převzetí vyplněných dotazníků nemohl být bohužel splněn původní záměr výzkumu, totiž srovnání připravenosti dětí z mateřských škol na školu s dětmi, které mateřskou školu nenavštěvovaly, neboť nebyl k dispozici kontrolní soubor. Dalším problémem zůstává skutečnost, že k jednotlivým otázkám dotazníku se vyjadřovali rodiče vybraných dětí a jejich učitelky. V obou případech, jak se zdá, nelze vyloučit určité nebezpečí subjektivního hodnocení.

Záměr dotazníku vypracovaného sponzorem sledoval mj. především vliv rodinného prostředí (otázky vlivu prostředí mateřské školy nebudeme v této stati sledovat) na připravenost dítěte pro školu. Jak vyplýne i z faktorů, jimiž se budeme blíže zabývat, jedná se o připravenost intelektovou (nebo poznatkovou), která zahrnovala rozumovou vyspělost dítěte, rozsah jeho poznatků a pak jeho celkovou připravenost pro 1. třídu a připravenost výchovnou (socializační). V této souvislosti pak byla hodnocena ukázněnost dítěte ve vyučování, chování k učitelce, začlenění do kolektivu. A dále také určité kvality povahové jako vytrvalost a houževnatost dítěte při práci a jeho rozhodnost a samostatnost v jednání. V úvahu byl brán také somatický stav dítěte.

V rodinném prostředí byly brány v potaz především tři druhy působících faktorů, které se pak při hledání závislostí ukázaly jako významné. Byly to jednak faktory sociologické povahy jako věk, vzdělání a povolání otce a matky, počet dětí v rodině, charakteristika způsobu rodinného života především (i když nikoli pouze) z hlediska času, který se věnuje společným úkolům rodiny, doba příchodu matky ze zaměstnání, osoba, která dítě vychovává, atd. Dále to byly faktory pedagogického charakteru v rámci rodiny charakterizující výchovnou péči, kterou rodiče věnují dětem: doba, po kterou se otec a matka věnují dítěti, způsob výchovy obou rodičů, jak připravují dítě na školu aj. Konečně to byly faktory charakterizující hmotnou úroveň rodiny, z nichž se jako významné ukázaly čistý příjem na člena rodiny a kvalita bytu. Tyto okruhy se ukázaly významné ve vzájemných závislostech. Vedle toho ovšem se dotazník zabýval řadou dalších činitelů, které zde musíme pominout.

Z hledání závislostí mezi zhruba naznačenými okruhy působících faktorů a připraveností dětí, které bylo provedeno matematickým vyhodnocením v naší laboratoři, se soustředíme v této stati na následujících deset, které představují zřejmě nejdůležitější oblasti, v nichž se závislosti projevují. Jsou to:

1. — rodinné prostředí dítěte,
2. — zdravotní stav dítěte,
3. — souvislá řeč (mluvený jazykový projev),
4. — rozsah poznatků,
5. — vytrvalost a houževnatost při práci,
6. — ukázněnost při vyučování,
7. — začlenění do kolektivu,

⁴ Laboratoř sociologického výzkumu FF UJEP Brno, Výzkum znaků připravenosti dítěte z mateřské školy na školu.

8. — chování k učitelce,
9. — rozhodnost a samostatnost v jednání,
10. — celková připravenost dítěte pro 1. třídu.

Uvedené body budeme nyní komentovat.

1. Rodinné prostředí

Rodinné prostředí je jedním z nejdůležitějších faktorů; ovlivňuje značně takřka všechny dále sledované jevy z oblasti připravenosti dítěte pro školu. Nyní připomeneme jen ty faktory, které silně působí na rodinné prostředí, čili jinak řečeno, které rodinné prostředí spoluvytvářejí. Nejsilnější závislost jsme našli u vzdělání obou rodičů v tom smyslu, že s vyšším vzděláním rodičů jednoznačně roste i lepší hodnocení rodinného prostředí. (Musíme mít ovšem na zřeteli, že rodinné prostředí dětí hodnotily učitelky mateřských škol, že jde tedy do značné míry o subjektivní hodnocení a je možné, že výše vzdělání rodičů ovlivnila více mínění učitelek než odpovídá objektivní skutečnosti.) Dále se projevil značně silný vliv rodinného života obou rodičů (důvěrný — klidný — uspěchaný; hodnotili rodiče sami), poněkud méně povolání rodičů a také věk matky (s vyšším věkem matky bylo častěji i lepší hodnocení rodinného prostředí).

2. Zdravotní stav dítěte

Bylo zjištěno, že celkový zdravotní stav dítěte je v korelaci (v kladném smyslu) s čistotou a upraveností zevnějšku dítěte, s jeho hygienickými návyky, rodinným prostředím a konečně dobou, kdy dítě večer odchází spát.

3. Souvislá řeč dítěte

je v nejtěsnější korelaci s povoláním matky. Jestliže v celém souboru je 50 % dětí, které mluví velmi souvisle (podle hodnocení učitelek), pak nad průměrem jsou děti matek zaměstnaných ve vědě, kultuře, školství, státních službách (64 %), děti vyučených dělnic odpovídají průměru celého souboru (50 % velmi souvisle hovořících) a pod průměrem jsou děti nekvalifikovaných pracovníků (jen 36 % plynule hovořících a děti úřednic (47 %). Další faktor, ovlivňující plynulost řeči dítěte je věk matky. S rostoucím věkem matky přibývá relativně dětí s velmi dobrou souvislou řečí (od 18 % velmi dobře hovořících dětí nejmladších matek až po 58 % souvisle hovořících dětí matek starších). Na druhé straně je ovšem pravda, že děti nejstarších matek v našem souboru také značně často hovoří velmi špatně (8 %). A konečně posledním faktorem, který ovlivňuje souvislou řeč dítěte je vzdělání obou rodičů. V našem souboru jsme zjistili, že se zvyšujícím se vzděláním obou rodičů ubývá dětí, které se vyjadřují nesouvisle a současně roste procento dětí s velmi dobrým vyjadřováním.

4. Rozsah poznatků dítěte

je ovlivňován těmito faktory: vzděláním a povoláním otce, počtem dětí v rodině, věkem matky, dobou, kterou otec denně dítěti věnuje, do jisté míry i výši čistého měsíčního příjmu na osobu a konečně také osobou, která dítě převážně vychovává. S vyšším vzděláním otce roste i rozsah vědomostí dítěte. Pokud jde o povolání otce, pak nejlépe co do rozsahu vědomostí na tom byly děti úředníků a otců v „jiných povoláních“, následovaly děti pracovníků ve vědě, kultuře, školství a státních sužbách a nejmenší rozsah vědomostí byl zjištěn u dětí dělníků.

Počet dětí v rodině ovlivňuje rozsah znalostí dítěte takto: nejlépe jsou na tom děti s jedním sourozencem, poněkud slabší znalosti mají jedináčci a ještě o něco hůř jsou na tom děti z početnějších rodin.

Věk matky ovlivňuje znalosti dítěte zcela jednoznačně ve smyslu větších vědomostí dítěte s vyšším věkem matky. Čas, který otec dítěti denně věnuje se rovněž odráží ve vědomostech dítěte. Děti, kterým se jejich otcové věnují více, mají i větší vědomosti.

Pokud jde o příjem na osobu, jako optimální se v našem šetření ukázal příjem ve výši 750–1000 Kčs na osobu. Děti z této příjmové kategorie mají nejčastěji značné vědomosti a nejméně často se zde vyskytují děti se slabým rozsahem vědomostí. Děti z rodin s vyššími i nižšími příjmy než uvedený jsou hodnoceny co do rozsahu vědomostí méně.

A konečně relativně nejvíce vědomostí mají děti, které jsou vychovávány oběma rodiči stejně, o málo hůř jsou na tom ty děti, které vychovává babička a nejméně vědomostí (v průměru) mají děti, vychovávané jen samotnými matkami.

5. Vytrvalost a houževnatost dítěte při práci

je v kladné korelaci s následujícími faktory: povoláním otce — nejvytrvalejší jsou děti pracovníků ve vědě, kultuře, školství, státních zaměstnanců, poněkud méně jsou hodnoceny děti úředníků, nejméně jsou hodnoceny děti otců v „ostatních povoláních“ a děti dělníků.

Podle vzdělání otce jsou nejvýše hodnoceny děti vysokoškoláků, následují děti otců se středním vzděláním, otců s odborným vzděláním a nejméně jsou hodnoceny děti, jejichž otcové mají jen základní vzdělání.

Kvalita bytu ovlivňuje vytrvalost a houževnatost dítěte rovněž a to ve smyslu větší vytrvalosti s lepší kategorií bytu. Délka pobytu dítěte denně ve školce: u dětí, které jsou v mateřské škole denně déle než 9 hodin, byla zjištěna menší vytrvalost a houževnatost než u dětí, které jsou ve školce kratší dobu.

Rodinný život otce a matky rovněž kladně ovlivňuje vytrvalost dítěte (s lepším rodinným životem rodičů se zvyšuje i počet vytrvalejších dětí).

6. Ukázněnost při vyučování

Na ukázněnost dítěte při vyučování má vliv podle našich zjištění v první řadě způsob, jakým matka své dítě vychovává (nejvíce ukázněných dětí mají ty matky, které své děti vychovávají mírně a spíše citově: 51 % dětí

těchto matek je hodnoceno velmi dobře a jen 7 % těchto dětí bylo hodnoceno jako neukázněných. Naproti tomu matky, vychovávající své děti přísně, mají 36 % dětí velmi ukázněných, ale již 14 % neukázněných.

Druhým silným faktorem působícím na kázeň dítěte je povolání matky. Relativně nejvíce ukázněných dětí mají dělnice (56 %), dále nekvalifikované pracovnice (46 %), úřednice mají 45 % ukázněných dětí a nejméně ukázněných dětí mají pracovnice ve vědě, kultuře a školství a státních službách (32 %).

Dále se projevuje způsob, jakým vychovává své dítě otec. Opět lepších výsledků co do kázně dítěte obsahují otcové, kteří své děti vychovávají spíš mírně a citově (53 % značně ukázněných, 9 % neukázněných) oproti otcům přísným (38 % ukázněných a 11 % neukázněných dětí).

A konečně se opět projevuje věk matky: nejvíce ukázněných dětí mají matky ve věku 31–40 let (jde o 6ti leté děti) — 53 % velmi dobře hodnocených dětí, dále následují děti matek ve věku 26–30 let (37 % ukázněných); u nejstarších a nejmladších matek kázeň dětí klesá (33 % a 27 %).

Posledním zkoumaným faktorem, ovlivňujícím kázeň dítěte je rodinný život matky. Děti matek, uvádějících že žijí důvěrným citově bohatým životem, jsou ukázněné v 60 % případů, zatímco děti matek žijících úspěšně jsou ukázněné jen ve 36 % případů.

7. Začlenění dítěte do kolektivu

Při hodnocení začlenění dětí do kolektivu jsme zjistili, že jen dvě děti z celého souboru se do kolektivu začlenily špatně. Protože je to co do velikosti skupina (ze statistického hlediska) zanedbatelná, nebudeme si ji nadále všímat. Ostatní děti byly v 64 % případů hodnoceny velmi dobře a v 36 % případů průměrně.

Zjistili jsme, že nejsilněji na začlenění dítěte do kolektivu působí: věk matky, povolání matky, způsob, jakým své dítě matka vychovává a rodinný život matky. Tedy jinak řečeno, začlenění dítěte do kolektivu ovlivňuje především a hlavně jeho matka.

Věk matky: platí, že čím starší je matka, tím větší počet dětí se zapojuje do kolektivu velmi dobře. U nejmladších matek je hodnoceno velmi dobře 9 % dětí, u matek ve věku 26–30 let je to již 62 % dětí, matky ve věku 31–40 let mají 66 % dětí hodnocených velmi dobře a nejstarší matky (přes 41 let) dokonce 75 % dětí.

Povolání matky: vliv povolání matky (v kladném slova smyslu) se projevuje v tomto pořadí: pracovnice ve vědě, kultuře a školství, státních službách (66 % velmi dobře hodnocených dětí), vyučené dělnice (63 % dětí), úřednice (62 %) a nejméně dětí, které se velmi dobře zapojují do kolektivu mají nekvalifikované pracovnice (49 %).

Způsob, jakým své dítě matka vychovává, se projevuje v tom smyslu, že děti, které jsou vychovány spíš mírně a citově se současně častěji lépe začleňují do kolektivu (v 67 % případů velmi dobře), zatímco děti, vychovávané přísně se velmi dobře zapojují do kolektivu jen ve 49 % případů.

A konečně má na zkoumaný faktor vliv i rodinný život matky. Děti matek, které uvádějí, že žijí důvěrně, citově bohatě a klidně, jsou v 67 %

případů hodnoceny velmi dobře oproti 50 % dobře hodnocených dětí matek, žijících usměřaně.

8. Chování k učitelce

Dalším znakem, který byl hodnocen u zkoumaného souboru, bylo chování dětí k učitelce. Rozdělení celého souboru dětí bylo následující: velmi dobré chování (zachovává spolehlivě vhodnou formu) u 68 % dětí, průměrné chování (potřebuje občas připomenout) bylo zjištěno u 32 % dětí. Špatné chování se v našem souboru nevyskytlo.

Z rodinných faktorů, na které jsme se zaměřili, měly opět nejsilnější vliv věk a povolání matky, a navíc příprava dítěte pro školu se strany rodičů.

Pokud jde o věk matky: až do 40 let věku matky se s přibývajícím věkem zvyšuje i procento těch dětí, které se k učitelce chovají velmi dobře. U matek starších 41 let tento podíl opět klesá. Optimální věk matky v našem souboru z hlediska chování dítěte k učitelce je tedy mezi 31 a 40 léty.

Podle povolání matek se nám soubor rozdělil podobně jako v předchozím odstavci, a to v tomto pořadí: nejlépe byly hodnoceny děti pracovníc ve vědě, kultuře a školství a státních službách (76 % dětí velmi dobrých), vyučené dělnice (73 %), úřednice (60 %) a konečně nekvalifikované pracovníce (59 %).

Zajímavý vliv přípravy dítěte pro školu se strany rodičů na chování dítěte k učitelce. Nejlépe čtenáře informuje následující tabulka:

Příprava pro školu	Chování k učitelce	
	velmi dobré	průměrné
učíme číst, psát, počítat	59 %	41 %
vyprávíme s dítětem a rozšiřujeme jeho zkušenosti	67 %	33 %
ponecháváme na starosti MŠ	85 % ¹	15 %

Zdá se tedy, že skutečně nejpovolanejší pro přípravu dětí do školy je mateřská škola, alespoň pokud jde o chování dětí.

9. Rozhodnost a samostatnost dítěte v jednání

V celém souboru byly děti hodnoceny v 25 % případů jako značně samostatné a rozhodné, v 70 % případů jako průměrné a 5 % dětí vykazovalo slabou rozhodnost a samostatnost.

Z rodinných faktorů má největší vliv na tento zkoumaný jev opět povolání a věk matky, vzdělání obou rodičů a pěstování vztahu dítěte ke školní práci.

Povolání matky: nejvíce samostatných a rozhodných dětí je mezi dětmi matek zaměstnaných jako úřednice nebo v „ostatních povoláních“ (36 %

děti), dále jsou to děti pracovníků ve vědě, kultuře a školství nebo státních službách (27 % dětí), pod průměrem souboru jsou děti vyučených dělníků (21 % dětí), a nejméně rozhodných a samostatných dětí mají nekvalifikované pracovníce (10 %).

Věk matky ovlivňuje dítě v tom smyslu, že čím starší je matka, tím více dětí (relativně) je samostatných. Značně samostatných dětí přibývá s rostoucím věkem matek takto: 0 % (nejmladší matky), 21 %, 31 % a 33 % podle přibývajícího věku matek. (U nejstarších matek — 33 % samostatných dětí — je ale současně i poněkud vyšší procento dětí nesamostatných.)

O vlivu vzdělání rodičů na samostatnost dítěte čtenáře nejlépe informuje následující tabulka:

Vzdělání: otce matky	Samostatnost v jednání		
	značná	průměrná	slabá
základní	14 %	77 %	9 %
	20 %	72 %	8 %
střední	28 %	72 %	0 %
	26 %	67 %	7 %
odborné	31 %	64 %	5 %
	33 %	67 %	0 %
vysokoškolské	26 %	74 %	0 %
	22 %	78 %	0 %

Pokud jde o pěstování vztahu dítěte ke školní práci, bylo zjištěno, že rodiče, kteří ve svých dětech vztah ke školní práci pěstují dlouhodobě a záměrně, mají 15 % dětí velmi samostatných a 6 % dětí nesamostatných. Naproti tomu rodiče, kteří svým dětem školu jen občas připomenou, mají 29 % dětí velmi samostatných a rozhodných (tedy téměř dvojnásobek) a 5 % dětí nesamostatných.

10. Příprava dítěte a jeho celkový profil pro práci v 1. třídě

V celém zkoumaném souboru bylo 78 % dětí hodnoceno jako zcela vyhovující, 21 % dětí bylo hodnoceno „zčásti vyhovující“ a 1 % dětí bylo nevyhovujících.

Na toto celkové hodnocení dítěte mají vliv následující faktory:

- Věk matky: čím starší jsou matky, tím více jejich dětí je hodnoceno velmi dobře;
- povolání otce: nejlépe jsou připraveny děti pracovníků ve vědě, kultuře, školství a státních službách, následují děti úředníků a děti dělníků;
- povolání matky: pořadí zůstává stejné jako u povolání otců s tím, že jsou zvláště uvedeny vyučené dělnice a nekvalifikované pracovníce. Děti nekvalifikovaných pracovníků jsou hodnoceny o něco lépe než děti vyučených dělníků;

- počet dětí v rodině: při jednom dítěti v rodině je 86 % dětí hodnoceno velmi dobře, ale současně 2 % jsou nevyhovující; při 2 dětech je jen 80 % dětí hodnoceno velmi dobře, ale současně ubývá dětí hodnocených špatně (1 %); při 3 a více dětech v rodině je jen 64 % dětí hodnoceno velmi dobře, ale žádné dítě není hodnoceno špatně;
- délka pobytu dítěte denně v mateřské škole: děti, trávící v mateřské škole denně 6 a méně hodin jsou v 91 % případů hodnoceny velmi dobře a ve 2 % jako nevyhovující. Naproti tomu děti, které jsou v mateřské škole denně 7–9 hodin jsou jen v 74 % případů hodnoceny velmi dobře, ale zato jen 1 % z nich je nevyhovujících;
- vzdělání matky, vzdělání otce: v obou případech byl prokázán kladný vliv vzdělání rodičů. S vyšším vzděláním rodičů současně přibývá dětí, které jsou v celkové připravenosti pro školu hodnoceny velmi dobře a současně u vyššího vzdělání než základního se již nevyskytují děti, které by byly hodnoceny jako nevyhovující;
- věk otce působí stejným směrem jako věk matky. To znamená, že s vyšším věkem otce přibývá i dětí, které jsou hodnoceny velmi dobře;
- doba příchodu matky ze zaměstnání: matky, přicházející dříve domů ze zaměstnání, mají častěji lépe připravené děti než matky, chodící domů ze zaměstnání později nebo nepravidelně.

Na závěr ještě zopakujeme zjištěné působení některých rodinných faktorů:

Věk matky má vliv na všechny zkoumané jevy. Působí na rozsah poznatků dítěte, jeho souvislou řeč, ukázněnost při vyučování, začlenění do kolektivu, chování k učitelce, rozhodnost a samostatnost dítěte v jednání a konečně i celkový profil a připravenost dítěte pro práci v 1. třídě.

Povolání matky ovlivňuje souvislou řeč dítěte, jeho ukázněnost při vyučování, začlenění do kolektivu, chování k učitelce, rozhodnost a samostatnost v jednání a rovněž celkový profil dítěte. Naproti tomu povolání otce ovlivňuje rozsah poznatků dítěte a jeho vytrvalost a houževnatost a společně s povoláním matky i celkový profil dítěte.

Vzdělání matky působí na souvislou řeč dítěte, rozhodnost a samostatnost v jednání a celkový profil. Vzdělání otce působí shodně se vzděláním matky na souvislou řeč, rozhodnost a samostatnost v jednání a celkový profil a navíc ovlivňuje rozsah poznatků dítěte a jeho vytrvalost a houževnatost při práci.

Rodinný život matky ovlivňuje vytrvalost a houževnatost dítěte při práci (spolu s rodinným životem otce), dále kázeň dítěte a jeho začlenění do kolektivu.

A konečně způsob, jakým matka své dítě vychovává, má vliv na souvislou řeč dítěte, jeho kázeň a začlenění do kolektivu, zatímco způsob otcovy výchovy ovlivňuje spíše jen kázeň dítěte.

(Všechny uvedené vztahy jsme pro lepší přehled seřadili do tabulky na následující straně. Čísla v tabulce označují těsnost vztahu měřenou Pearsonovým korelačním koeficientem.)

Z výčtu uvedených nejdůležitějších závislostí zjištěných v daném materiálu vyplývá značný vliv rodinného prostředí na výchovnou i mentální připravenost dítěte pro školu. Proto se v závěru chceme ještě u tohoto problému pozastavit.

Tabulka Pearsonových korelačních koeficientů

Připravenost intelektová				Připravenost výchovná						
Rodinné prostředí	Souv. řeč	Rozsah pozn.	Celková příprav.	Kázeň	Chování k učít.	Začlenění do kol.	Vytrvalost	Rozhodnost		
.235 .425	.292	.292	.198 .358	.231	.253	.342		.287	věk otce matky	Sociologické faktory
.403 .335	.302 .242	.340	.271 .228				.269	.254 .238	vzdělání otce matky	
.307 .302	.293	.326	.260 .344	.300	.289	.283	.302	.302	povolání otce matky	
.611 .508				.185		.222	.206 .232		rod. život otce matky	
	.300	.392	.256						počet dětí	
		.169							kdo dítě vychovává	
.314			.220	.326					doba přích. matky ze zaměstnání	
	.261	.274			.181				doba věno- vaná dítěti otcem matkou	Pedagogické faktory
	.228			.247 .319		.234			způsob výchovy otec matka	
			.248	.171			.247		délka pobytu denně v MŠ	
					.179				příprava na školu	
								.196	pěstování vztahu ke šk.	
.346	.205	.352							čistý příjem na osobu	Hmotné faktory
.397						.323	.317	.351	kvalita bytu	

V naší literatuře posledních let se obdobným problémem, byť poněkud okrajově, zabývá z psychologického hlediska Július Marko (Vpravovanie sa dieťaťa do školského prostredia, SPN, Bratislava 1971) v kapitole VIII/C — Niektoré činitele pôsobiace v rodine. Autor pracoval ovšem se souborem 10—11letých dětí a zajímal se v této souvislosti především o vliv intaktnosti rodiny, její velikosti, pořadí narození dětí, věku rodičů, jejich zaměstnání a soužití v rodině, přičemž lišil soužití harmonické, občas narušené (neutrální) a disharmonické. Přesto se některé sledované znaky shodují (věk rodičů, zaměstnání rodičů) nebo podobají znakům v námi zpracovávaném dotazníku — velikost rodiny je např. dána počtem dětí a ostatních osob, soužití v rodině je sledováno z poněkud jiného hlediska.

Jestliže jsme rozdělili faktory působící v rodině na sociologické, pedagogické a hmotné, pak při zpracování se ukázal největší vliv faktorů sociologických a to jak na připravenost intelektovou tak i výchovnou (socializační). Tím ovšem není dáno podcenění těch faktorů v rodině, které mají záměrně výchovnou povahu. Jako rozhodující se nám ovšem jeví věk, povolání a vzdělání matky (vedle vzdělání otce). Vzdělání zpravidla zřejmě ovlivňuje i povolání matky. Tento výrazný podíl matky na přípravě dítěte pro školu je dán i věkem dětí ve sledovaném souboru. Ovlivňuje i převážně způsob výchovy, čas, strávený s dítětem aj. (Předpokládáme, že v předškolním věku se dítěti stále ještě poněkud více věnuje matka než otec.)

Július Marko dochází ve své knize k závěru, že „čím je rodič mladší, tím viac starostí má s dotváraním vlastnej osobnosti a pravda, i tým menej vedomostí má o optimálnych spôsoboch výchovného vedenia detí. Následkom je väčší výskyt maladjustovanosti detí v rodinách s nízkym chronologickým vekom rodičov, najmä matiek.“⁶ Některé námi uváděné údaje podporují tento názor. Zdá se však, že by bylo vhodné zkoumat, který věkový interval je u matek optimální a to ne izolovaně, ale v souvislosti s dalšími faktory jako je vzdělání, pořadí narozeného dítěte, pořadí uzavřeného manželství atd. To by samozřejmě vyžadovalo pokračovat v průzkumu tímto směrem nebo založit průzkum nový. Vedle toho, že jde o otázku zajímavou z pedagogického hlediska, je to také problém sociologie výchovy stejně jako sociologie rodiny.

Jako závažný vidíme také vliv zaměstnání a vzdělání rodičů na připravenost dítěte pro školu.

V uváděném souboru se projevil vliv vzdělání obou rodičů na hodnocení rodinného prostředí učitelkou, na jeho celkovou připravenost pro školu. Vzdělání otce prokazovalo při vyhodnocování kladný vliv na souvislou řeč dítěte a jeho vytrvalost a houževnatost při práci. Povolání matky pak mj. kladně ovlivňovalo ještě začleňování do kolektivu a chování k učitelce. Upozornili jsme již na to a zde to znovu opakujeme, že v těchto souvislostech může být ukryto také zkreslení způsobené subjektivním hodnocením.

Nebude bez zajímavosti připomenout již vzpomínaného autora Júliusa Marko, který v této souvislosti uvádí, že „relatívne dobre adjustované školské deti pochádzajú, okrem malých výnimiek, z rodičov, ktorých bolo

⁶ 1. c. sub 3, s. 175.

možné zatriediť do stredu a vyššie, resp. vysoko kvalifikovaných zamestnaní. Naproti tomu relatívne maladjustované deti sú takmer na polovicu (53 %) z rodičov nižších zamestnaneckých kategórií a na polovicu (47 %) zo stredných a vyšších, resp. vysokých zamestnaneckých kategórií.⁶

Jestliže pristoupíme na hľadisko, že výchova a vzdelání detí v rodině (a tím jejich příprava na školu) je projev také kulturní aktivity člověka a zpětně kulturní úroveň (a také její hodnotový systém) tuto činnost ovlivňuje, pak s našimi dílčími zjištěními korespondují, byť vzdáleně i některé myšlenky z publikace Jindřicha Filipce a Radovana Richty.⁷

I zde by bylo třeba tato zjištění dále ověřovat. Avšak i tak se lze domnívat, že jde o zjištění závažná, na něž ovšem naše společnost principiálně pamatuje. Zvýšená péče o děti z dělnických a rolnických rodin na středních a vysokých školách má velmi opodstatněnou paralelu i na školách nižších. Vedle toho se naskýtají v naší společnosti další možnosti spolupráce školy s rodiči, která by mohla mít za svůj cíl jejich další vzdělání v těch otázkách, které jsou na přípravu dítěte na školu a pro spolupráci se školou podstatné.

Sociologická laboratoř zpracovala pouze údaje obsažené v dotaznících. Využití nejdůležitějších zjištění přísluší Výzkumnému ústavu pedagogickému. V této stati byly naznačeny informativně jen některé souvislosti. Přesto se lze domnívat, že jde o jeden z příkladů možné spolupráce mezi sociologií a vědami o výchově, které se dnes již neomezují pouze na zájem o děti a mládež školního věku. Zkoumání vlivů jednotlivých prostředí při problematice přípravy dětí pro přechod na vyšší stupeň školy to, jak zde bylo kuse naznačeno, dokládá.

LITERATURA

1. Filipce Jindřich, Richta Radovan, *Vědeckotechnická revoluce a socialismus*, Svoboda, Praha 1972.
2. Galla Karel, *Úvod do sociologie výchovy*, SPN, Praha 1967.
3. Galla K., Doležal J., *K otázce přechodu ze střední školy na vysokou*, SPN, Praha 1957.
4. Jegorov T. G., *Výskum socializačných procesov ako metodologický problém*, Čs. psychologie, 1966, č. 5, s. 456–467.
5. Kubička L., *Rodina a duševní zdraví dítěte*, Praha 1966.
6. Marko Július, *Vpravovanie sa dieťaťa do školského prostredia*, SPN, Bratislava 1971.
7. Marko Július, *Vpravovacie ťažkosti detí v období vstupu do školy* (ve sborníku *Určovanie duševného vývinu dieťaťa*, Bratislava 1965).
8. Štrnad S., *Popis adaptace jedného dítěte na jesle*, *Předškolná výchova*, roč. XXVI (1971), č. 1, s. 10.

⁵ 1. c. sub 3, s. 175

⁷ Filipce Jindřich, Richta Radovan, *Vědeckotechnická revoluce a socialismus*, Svoboda, Praha 1972. Autoři se zabývají tímto problémem v kapitole 11, (K teorii a praxi socialistické alternativy kulturního vývoje v podmínkách současného vědeckotechnického pokroku) kde na s. 102 hovoří mj. o problémech kulturního vkusu: „Prokázalo se, že diferenciace a vzestup kulturního vkusu jsou silně závislé především na takových faktorech, jako je složitost vykonávané práce a úroveň vzdělání.“

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel resumiert einige Ergebnisse von Untersuchungen, die vom soziologischen Labor der philosophischen Fakultät der J.-E.-Purkyně-Universität für das Pädagogische Forschungsinstitut in Prag im Jahre 1972 durchgeführt wurden. Die Untersuchungen konzentrierten sich auf die Problematik des Einflusses des Familienmilieus auf das Heranreifen der Kinder für den Schulbesuch. Es handelt sich einerseits um die Entwicklung des Intellekts (Reife des Verstandes bei dem Kind, Ausmaß seiner Kenntnisse, allgemeine Anpassungsfähigkeit für die erste Klasse), andererseits darum, inwieweit das Kind für die Schulerziehung mit Rücksicht auf die Soziabilität vorbereitet ist. In dieser Hinsicht wurde die Disziplin des Kindes im Unterricht, sein Betragen gegenüber der Lehrerin, die Eingliederung ins Kollektiv gewertet. Was die Charaktereigenschaften des Kindes anbelangt, wurde seine Ausdauer, Beharrlichkeit, Entschlossenheit und Selbständigkeit im Handeln verfolgt.

Was das Familien-Milieu betrifft wurden soziologische Faktoren (Alter, Bildung, Beruf des Vaters und der Mutter, Anzahl der Kinder in der Familie u. a.), pädagogische Faktoren und schließlich solche Faktoren in Betracht gezogen, die das materielle Niveau der Familie charakterisieren. Der größte Einfluß auf die Entwicklung des Intellekts und die Erziehungsreife des Kindes wurde bei den Faktoren soziologischer Art (Alter, Beruf und Bildung der Mutter) festgestellt, obwohl auch die anderen untersuchten Faktoren, was die Einflußkraft auf das Heranreifen des Kindes betrifft, nicht belanglos sind. Es läßt sich sagen, daß bei Kindern, deren Eltern in die mittleren und höheren Angestelltenkategorien gehörten, bessere Ergebnisse festgestellt werden konnten.

